

## SOLIH MAHDUM VA INOYAT OQSOQOL MUQOYASASI

**Asadullayeva Marjona Alisher qizi**

Jizzax davlat pedagogika universiteti

O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti 3- boshqich talabasi

[decemberg2291@gmail.com](mailto:decemberg2291@gmail.com)

### ANNOTATSIYA

*Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan Abdulla Qodiriyning „Mehrobdan chayon“ romani qahramoni Solih mahdum va Said Ahmadning „Ufq“ trilogiyasi qahramoni Inoyat oqsoqolni tahlil etish va bu ikki obrazning o‘xshash va farqli tomonlarini aniqlash maqsad qilib olingan. Badiiy tahlilning genetik, tipologik, funksional, psixologik, filologik kabi tahlil turlaridan foydalanildi.*

**Kalit so‘z :** „Mehrobdan chayon“, „Ufq“, Solih mahdum, Inoyat oqsoqol

### ABSTRACT

*This article aims to analyze Solih Makhdum, the hero of Abdulla Qadiri’s novel „Mehrobdan Chayon“, who left an indelible mark in Uzbek literature Inoyat Aksaqal, the hero of the „Ufq“ trilogy and to identify the similarities and difference between these two characters.*

**Keywords :** „Mehrobdan chayon“, „Ufq“, Solih makhdum, Inoyat aksaqal.

„Mehrobdan chayon“ va „Ufq“ romanlari o‘z davrining, balki hozir ham minglab muxlislariga ega asarlar hisoblanadi. Bu asarlarda xalqimizning tarixi aijtimoiy hayoti ro‘yi-rost tasvirlangan. Bu ikki romandagi ba’zi obrazlar bir-biriga yaqin umumiy jihatlarga egadir. Masalan : „Mehrobdan chayon“ romanida Solih mahdum , „Ufq“ trilogiyasida esa Inoyat oqsoqol. Badiiy asardagi har bir obraz xoh to‘qima bo‘lsin, xoh hayotiy prototip asosida yaratilgan bo‘lsin unda, albatta,

turmushda uchrab turadigan insonlar haqida hikoya qiladi. „Turmushning turli sohalarida ishlashim natijasida men o‘zbeklarning urf-odatlarini ular ichida uchrayturg‘on tiplarni o‘rganoldim “ [Qodiriy ,2017,436-bet] deb yozadi Qodiriy. Demak , o‘z-o‘zidan ma’lumki, Solih mahdum ham Inoyat oqsoqol han aynan yon atrofimizda uchratish mumkin bo‘lgan insonlarning badiiy asardagi aksidir.

„Solih mahdum – o‘z zamonasining istilosi bilan aytganda „maktabdor domla” dir “[Qodiriy,1994,3-bet]. „ Oyni etak bilan yashirib bo‘lmaydir. Mahdumning xasislikka o‘xshash holatlari, albatta , bor edi. Mahdum topib tutmag‘an yillarda bu ishni yo‘qlikdan qiladur, desak-da keying vaqtlarda ham shu odatini tark etmagan uchun tabiatida bir muncha xasislik bor ekan deymiz “[Qodiriy,1994,6-bet]. Yashash joyida maktabdorligi bilan tanilgan. Solih mahdumning ba’zi kamchiliklari ham ommaga ma’lum edi. „Ko‘ylak ishtoni aksar yeti-sakkiz qishdan beri guppichoponi yangilangani ma’lum emas, faqat qish kelib ketgan sayin yangidan – yangi yamoqlarga boyirdi, guppi umrida bir marotaba shunda ham mahdumdan beruxsat ammo Nigor oyimning zo‘ri bilan tog‘oraga tushgan. Mahalla kishilari mahdumning bu choponiga moltopar deb ism berganlar, guppi kiyilib chiqilgan kun mahdumga sezdirmay „ moltopar “ savdodan qaytibti deb kulishar edi. Maxdum yuqoridagi ba’zi o‘rinlardan ma’lumki, xasis kamchiqim inson. U oilasini kiyim-kechak vajidan o‘zi kabi tutar edi, faqat keyim-kechak emas, oziq-ovqat to‘g‘risida ham shunday edi. U ro‘zg‘orning ayollarga oid qismida ham „ish o‘rgatar “ edi. „ Bir oy to‘lmasdan kir yuvishga ruxsat bermas, agar Nigor oyim bir oysiz kir yuvg‘onini ko‘rib qolsa – kiyimimni tog‘oraga churutarsan!”- deb g‘ovg‘a solar edi. Ikki haftasiz palovni ko‘rmaslar, Nigor oyimning qozoni yo‘qcha elcha go‘shetni faqat palov sharofati bilangina ko‘rar edi [Qodiriy,1994,7-bet]. Solih mahdumning moliyaviy imkoniyati yeta turib yeb-ichishga qattqlik qilishi, „ Ufq “ romanidagi Inoyat oqsoqolni eslatib yuboradi. Xattoki , Inoyat oqsoqol Solih mahdumdan ham xasisroq tasvirlanadi. Inoyat oqsoqol aynan urush davrlarida, oilasi moddiy tomondan juda qiynalganda ham yashirincha yig‘ib yurgan mol-dunyosini ishlatmaydi, eng og‘ir vaqtda ham ayolini ingichka tilla bilakuzugini sotib o‘rniga ro‘zg‘orga kerakli narsalarni olib

kelgan bo‘ladi, aslida esa tilla buyumni sotmasdan yashirincha yiqqan pullaridan ro‘zg‘orga ul-bul olib keladi, bu holat uni vafotidan keyin o‘g‘li Nizomjonga a‘yon bo‘ladi .

Inoyat oqsoqol Solih mahdumdan ayyorligi, quvligi, ko‘p muommalarga chap berib keta olishi bilan farq qiladi. Masalan, qishloq erkaklari urushga ketganda, ayollar esa dala ishlarida ishlayotgan bir vaqtda u ham ularga yordam berish o‘rniga vaziyatdan foydalanib qolish payida bo‘ladi, o‘rik pishgan vaqtda qishloqdoshlarining o‘rigini suv tekinga sotib olib pullashida ko‘rish mumkin. „ Sotib olgan o‘riklarini egalari qoqib yemayotganmikin deb mahallani maxsichan aylanib devor nahrallaridan qarab yuradi (kalish kiyib yursa shaloplatib bildirib qo‘yishi mumkin ) [S.Ahmad,2019,377-bet]. Uning bu harakati naqadar odamgarchilikdan chiqqanligini ko‘rsatadi, adar uning o‘rnida boshqa inson bo‘lsa shunday o‘g‘ir kunlarda dalaga chiqib xotin-xalajlarga yordam berardi yoki o‘riklarni terib oilalarga tarqatgan bo‘lardi. Inoyat oqsoqolning yana bir o‘ziga xosligi shundan iboratki, u har qanday vaziyatda faqat foydani ko‘zlaydi, xatto kata o‘g‘li A‘zamjondan qoraxat kelganda ham uning bevasi yoshgina Dildorni kichik o‘g‘li Nizomjonga nikohlab bermoqchi bo‘ladi. To‘g‘ri, tarixda bunday holatlar ham uchrab turgan, lekin buning zamirida yetim qolgan bolalar boshqa begona erkak qo‘lida aziyat chekmasligi uchun qilingan yo‘ldir. Ammo Inoyat oqsoqol esa Dildorning otasiga tegishli hovli boshqa birovga qolmasligi uchun uy-joy, boylik vajidan bu ishni qilmoqchi bo‘ladi. „Oqsoqol hovliga, keksa tut shohlari engashib turgan tunuka tomga suqlanib birma-bir qarab chiqdi. Ko‘nglidan, jindek remont qilsa ellik mingga ketadi degan o‘y o‘tkazdi “ [S.Ahmad.2019.379-bet].

Solih mahdum va Inoyat oqsoqol singari insonlarning bo‘lishi davr va sharoit talabidan kelib chiqqan bo‘lsa ajab emas. A. Qodiriy „ Mehrobdan chayon “ romanida Solih mahdum nega bunday bo‘lib qolganligiga ma‘lum ma’noda izoh berib o‘tadi:„, Yoshlik chog‘ida otasi o‘lib, qattiqlig‘da o‘sdi, uning ba‘zi yarashmag‘on harakatlari balki o‘sha qattiqliqning ruhga singib qolgan yomon

ta'siridir<sup>1</sup>." Bu ikki obrazning ijtimoiy ta'sir kuchi judan yuqori. Ushbu asarlarni o'quvchi o'qir ekan Solih mahdumga ayniqsa Inoyat oqsoqolga nisbatan nafrat, jirkanish tuyg'ularini tuyadi. Asardagi qahramonlar tarbiyaviy ahamiyati ham shundadir, yozuvchi bu obrazlarni asarga olib kirishdan maqsadi ham jamiyat orasida uchraydigan bunday muommoli insonlardan to'g'ri xulosa chiqarishga va ulardek yo'l tutmaslikka chaqiradi. „ Badiiy asarni to'g'ri anglash va ta'sirlanish fazilati adabiy asar o'qish bilan o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Badiiy asarning mohiyatini anglab yetish uchun har bir kishi muayyan darajada estetik tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak.”<sup>2</sup> Yozuvchilar personajlar xarakterini ochiq oydin aytishdan qochadi, uni boshqa obrazlar orqali o'quvchiga yetkazishga harakat qiladi . „ Chinakam badiiy asarning estetik jozibasini uning sirtida turmaydi. Matndagi yashirin nafosatni, zaiflikni anglash uning badiiy qatlamlarni kashf etish uchun muayyan adabiy bilim va estetik didan tashqari go'zallikni kerakli joydan qidira bilish malakasi ham shakllangan bo'lishi kerak.”<sup>3</sup>

Xulosa qilib aytganda, bu ikki asar qahramoni asarning badiiy mohiyatini ochishda, o'sha davr muhitini yoritishda beqiyos o'ringa ega. Ularning ba'zi yomon illatlari, hayotda mavzud insonlarning badiiy aksidir.

### FOYDALANILGAN ADABIYOT

1. Abdulla.Q.(1994).Mehrobdan chayon. Toshkent .Adabiyot va san'at nashriyoti .
2. Said.A. Ufq .(2019) .Toshkent . Sano –standart nashriyoti.2019. (631-bet)
3. Yo'ldoshev.Q . Mohiyatgaingan milliylik maqolasi.
4. Abdulla.Q .Mukammal asarlar to'plami 3-qism. Toshkent.Info Capital Group.(566-bet)
5. O'zbek tilining izohli lug'ati .5-jild.

<sup>1</sup> A.Qodiriy .Mehrobdan chayon . Toshkent .Adabiyot va san'at nashriyoti . 1994,6-bet

<sup>2</sup> Q. Yo'ldoshev . Mohiyatgaingan milliylik.

<sup>3</sup> Q. Yo'ldoshev . Mohiyatgaingan milliylik.